

Тема № 10. Операції з цінними паперами.

- 1. Комерційні банки як учасники ринку цінних паперів. Процес формування портфеля цінних паперів банку*
- 2. Види цінних паперів: акції, облігації, векселі, ощадні сертифікати. Ринок цінних паперів: первинний і вторинний*
- 3. Емісійні операції банків. Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків*
- 4. Інвестиційні операції банків з цінними паперами. Загальна характеристика операцій*
- 5. Посередницькі (комісійні, клієнтські) операції банків з цінними паперами. Види ризиків при виконанні посередницьких операцій з цінними паперами*
- 6. Види ризиків при виконанні посередницьких операцій з цінними паперами*

1. Комерційні банки як учасники ринку цінних паперів

Комерційні банки можуть поєднувати банківські, інвестиційні та страхові операції. На практиці цим займаються у Німеччині, Франції, Нідерландах, Швейцарії. Універсальна модель притаманна і комерційним банкам України, в яких спостерігається тенденція до універсалізації.

Важливу роль у застосуванні позикового капіталу в державі відіграють операції з цінними паперами. Комерційні банки здійснюють операції на ринку цінних паперів з метою накопичення грошових коштів і нормалізації в системі грошового обігу. Більшість комерційних банків активно виступають емітентами цінних паперів і укладають угоди як через фондову біржу, так і на позабіржовому РЦП (торгівля облігаціями, продаж акцій тощо).

За допомогою емісії цінних паперів державні органи прагнуть покрити бюджетний дефіцит, комерційні банки — збільшити кредитні кошти і розширити кредитування, а підприємства — залучити кошти для розширення своїх основних і оборотних фондів.

Чинне законодавство передбачає різноманітність операцій з цінними паперами. Відповідно до Закону України “Про банки і банківську діяльність” комерційні банки мають право займатися:

- як емітенти цінних паперів (емісійними операціями) — випуском власних цінних паперів, а саме акції, облігації, ощадні і депозитні сертифікати, векселі;
- як інвестори (інвестиційні операції) – вкладання коштів банків у цінні папери;
- як посередники (посередницькі операції) – виконують операції з цінними паперами в інтересах та за дорученням свої клієнтів:
 - брокерські являють собою процес здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами від імені та за рахунок клієнта
 - дилерські являють собою процес здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами від свого імені і за свій рахунок з метою перепродажу третім особам

- довірчі (трастові) операції - операції банків з управління майном і фондовими цінностями, виконання інших послуг в інтересах і за дорученням клієнтів на правах довіреної особи
- реєстраторські - діяльність щодо ведення реєстру власників іменних цінних паперів здійснює емітент або реєстратор
- депозитарні - надання послуг щодо зберігання цінних паперів незалежно від форм їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках і обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.
- розрахунково-клірингова діяльність — діяльність із визначення взаємних зобов'язань щодо угод із цінними паперами та розрахунків за ними
- консультаційні – послуги, що надаються кваліфікованими банківськими працівниками з питань випуску та обігу цінних паперів

Цінний папір – це грошовий документ, що засвідчує право володіння чи відносини позики, взаємовідносини між особою, яка його випустила, та його власником і передбачає, виплату доходу у вигляді дивідендів чи процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

У загальному операції банків із цінними паперами можна поділити на *балансові та позабалансові*.

У свою чергу, *балансові операції* класифікують:

- на пасивні операції;
- активні операції.

Активні операції банків із цінними паперами	Пасивні операції банків із цінними паперами
<i>Підтримка ліквідності активів</i> Кредитні операції: <ul style="list-style-type: none"> - кредити під заставу цінних паперів; - врахування векселів; операції репо; - вкладення коштів у депозитні сертифікати НБУ Інвестиційні операції <ul style="list-style-type: none"> - купівля високоліквідних цінних паперів - формування торговельних та інвестиційних портфелів на продаж 	<i>Формування і збільшення банківського капіталу</i> Первинна емісія засновницьких акцій, повторні емісії акцій
<i>Досягнення високої дохідності</i> Кредитні операції <ul style="list-style-type: none"> - довгострокові кредити під заставу цінних паперів Інвестиційні операції <ul style="list-style-type: none"> - формування інвестиційних портфелів до погашення, портфелів пайової участі, вкладень в асоційовані компанії Арбітражні фондові операції (спекулятивні)	<i>Акумуляція залучених і позичених коштів</i> Емісія цінних паперів власного боргу Емісія облігацій (позичені кошти)

Позабалансові операції з цінними паперами можна розподілити:

- на андеррайтинг - операції, пов'язані з первинним випуском і розміщенням цінних паперів іншого емітента;
- брокерські операції - виконання банками доручень клієнтів про продаж-купівлю цінних паперів за рахунок коштів клієнтів;
- дилерські операції - комерційна діяльність банків із купівлі-продажу цінних паперів від свого імені та за свій рахунок;
- депозитарні операції - зберігання й управління цінними паперами.

Процес формування портфеля цінних паперів банку (пара)

Операції з цінними паперами належать до традиційних видів банківської діяльності, а в результаті їх проведення формується портфель цінних паперів комерційного банку..

Банківський портфель цінних паперів — це сукупність усіх придбаних та отриманих банком цінних паперів, право на власність, користування та розпорядження якими належить банку. Портфель цінних паперів банку формується для одержання доходів у вигляді процентів, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів.

Вкладення коштів у цінні папери за значимістю та розмірами займають друге місце серед активних операцій банку після кредитування. І хоча надання кредитів залишається головною функцією банків, дедалі частіше менеджмент переглядає структуру активів, ставлячи собі за мету збільшення питомої ваги портфеля цінних паперів у сукупних активах.

Функції портфеля цінних паперів:

- генерування доходів;
- диверсифікація портфеля активів, що має на меті зниження ризиків;
- підвищення ліквідації банку;
- можливість використання як застави;
- поліпшення фінансових показників діяльності банку, оскільки цінні папери в цілому мають вищу якість порівняно з іншими активами;
- забезпечення гнучкості портфеля активів, так як за рахунок цінних паперів можлива швидка реструктуризація балансу банку;
- стабілізація доходів банку незалежно від фаз ділового циклу: коли відсоткові ставки на ринку знижуються, дохідність цінних паперів зростає, і навпаки.

Отже, **головна мета управління портфелем** цінних паперів визначається залежно від поставлених цілей:

- а) максимізація прибутків;
- б) підтримка ліквідності;
- в) зниження ризику.

Вибираючи мету необхідно визначити пріоритети, оскільки одночасне досягнення всіх цілей на практиці неможливе.

2. Види цінних паперів: акції, облигації, векселі, ощадні сертифікати. Ринок цінних паперів: первинний і вторинний

Цінний папір - це грошовий документ, що засвідчує право володіння чи відносини позички, визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила, та його власником і передбачає, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів чи процентів, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

Цінні папери розрізняються:

- за характером розпорядження (іменні чи на пред'явника);
- за формою виплати доходів (боргові та пайові).

Боргові, як правило, є паперами з фіксованим доходом та зобов'язанням повернення боргу у визначений час. Пайові цінні папери є часткою утримувача у реальній власності і дають право на одержання частини прибутку та на участь в управлінні товариством.

В Україні зараз випускаються та перебувають в обігу такі *види цінних паперів: акції, облигації, ощадні сертифікати, векселі*.

Види цінних паперів: акції, облигації, векселі, ощадні сертифікати.

Облігація - це основний вид боргових зобов'язань, згідно з яким позичальник (емітент) повинен сплатити певну суму кредитор (власнику) по завершенні визначеного терміну і суму щорічного доходу у вигляді фіксованого або плаваючого відсотка. Зміна плаваючого відсотка відбувається згідно з установленими правилами. Саме тому облигації називають цінними паперами з фіксованим доходом.

Емітентами облигацій можуть бути: держава, підприємства, іноземні організації. Існують короткострокові (до 1 року), середньострокові (1 -5 років), довгострокові (понад 5 років) і безстрокові облигації

Облігації можуть випускати на суму, що не перевищує 25% від розміру статутного капіталу, і тільки після повної оплати всіх випущених раніше акцій.

На відміну від акцій, за облигаціями гарантується сплата відсотка у встановлений строк, але його розмір, як правило, нижчий від дивідендів.

Облігації мають номінальну та ринкову ціни. Номінальна ціна зазначається на облигації та є основою при подальших перерахунках і нарахуванні відсотків. При закінченні встановленого терміну емітент погашає облигації за викупними цінами, які можуть збігатися або ні з номінальною ціною, що залежить від виду облигацій (купонна, безкупонна).

Ринкова (або курсова) вартість облигацій визначається умовами випуску самих облигацій і ситуацією, що склалася на ринку на момент реалізації облигацій.

Форма облигацій повинна містити: назву емітента; номінальну вартість; термін погашення; її вид — іменна чи на пред'явника; номер та серію випуску тощо.

За способами виплат доходу облигації поділяються на:

- а) облигації з фіксованою купонною ставкою;
- б) облигації з плаваючою купонною ставкою, коли розмір відсотку за облигацією ставиться в безпосередню залежність від рівня позичкового відсотку.
- в) облигації зі зростаючою процентною ставкою, коли зміна ставки диференціюється за роками. Такий вид облигацій привабливий за наявності інфляції;

г) облігації з нульовим купоном (безкупонні). Коли емісійний курс встановлюється нижче від номінального на величину знижки. Дохід за облігаціями сплачується при їх погашенні. За такими облігаціями дохід нараховується безперервно, що робить їх більш доходними;

г) облігації з виплатою за вибором, коли власник облігації замість купонного доходу може отримати новий випуск облігацій. Випуск таких облігацій вигідний фірмам за наявності дефіциту готівки.

У залежності від забезпечення облігації поділяються на два класи:

- забезпечені заставою, забезпечені можуть бути: забезпечені фізичними активами; із заставою фондових цінних паперів; із заставою пулу іпотек.
- незабезпечені заставою, бувають таких видів: забезпечені репутацією емітента; під конкретний вид доходів емітента; випущені під конкретний інвестиційний проект; гарантовані третіми особами; з солідарною відповідальністю; застраховані; спекулятивні.

Курс облігації(P_k) = ціна купівлі/номінальну ціну *100%

Для визначення доходності облігацій протягом строку їх дії :

$$I_e = \frac{\frac{100 - P_k}{P_k} * k}{t}$$

P_k – курс облігації

t- термін облігації

k- кількість днів у році

Акція - цінний папір, що свідчить про внесення паю до статутного капіталу акціонерного товариства і надає право на отримання частки прибутку у вигляді дивідендів, на участь в управлінні справами і отримання частки майна при ліквідації.

Найважливішими ознаками, що розкривають сутність поняття акції полягають у такому:

- акція є цінним папером; має необмежений термін обігу;
- засвідчує пайову участь її держателя у статутному фонді акціонерного товариства;
- надає її власнику певні майнові і немайнові права.

Акції можуть бути *звичайними і привілейованими*. *Звичайні акції* передбачають сплату дивідендів за результатами діяльності підприємства за рік, їх різновиди пов'язані з правом впливу на управління: без права голосу, обмежена (частка одного голосу), багатоголосна. *Привілейована акція* не має права голосу, завжди забезпечена дивідендами і забезпечується, в першу чергу, після зобов'язань, що виникають при ліквідації підприємства.

Основним показником акції є її курс, що дорівнює відношенню дивідендів до ставки облікового процента.

Після придбання акції її держатель стає співвласником підприємства. Акція є безстроковим папером, який не може бути пред'явлений підприємству з метою повернення грошей, якщо підприємство не ліквідується. Якщо власник акції незадоволений прибутками, він може продати акції.

Ціна акції може бути:

- *номінальна*, яка вказується на самій акції і практично немає ніякого значення при обороті акцій на ринку цінних паперів.
- *емісійна*, за якою акція продається на первинному ринку. Різниця між номінальною та емісійною вартістю акції обумовлена послугами дилерських фірм, через які розповсюджуються

акції. Дилери скуповують акції у емітента за номінальною вартістю і потім реалізують їх серед інвесторів;

- *курсowa (ринкова)*, за якою акції котируються на вторинному ринку цінних паперів. Ця ціна визначає реальну вартість акцій на фондовій біржі. Ця ціна не залежить ні від вартості активів, ні від рентабельності підприємства;

- *балансова*, яка визначається на основі фінансової звітності;

- *ліквідаційна* ціна акцій визначає вартість частини реального майна у фактичних продажних цінах, що припадають на одну акцію;

За характером функціонування на ринку цінних паперів розрізняють *акції іменні і на пред'явника*. Акції на пред'явника передаються іншій особі за дорученням. Іменні акції можуть бути передані іншому власнику тільки після відмітки на її зворотній стороні і запису в книзі обліку акцій.

Власник акції отримує доход у вигляді дивідендів та за рахунок курсових різниць (зміни курсу котирування акцій). При цьому доход, що виник у результаті зміни курсу акції, може бути значно вищим за доход у вигляді дивідендів.

Ощадні або депозитні сертифікати – цінні папери, які засвідчують факт внесення в банк грошових коштів і право держателя цінних паперів отримати після встановленого терміну суму вкладу та відсотки.

Казначейські зобов'язання – боргові цінні папери, що емітуються державою в особі її уповноважених органів (мін фін) розповсюджуються винятково на добровільних засадах серед ФО і ЮО і засвідчують внесення їх власником грошових коштів до бюджету та дають право на отримання фінансового доходу відповідно до умов їх випуску.

Вексель – цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя.

Ринок цінних паперів: первинний і вторинний

Ринок цінних паперів є механізмом, який сприяє встановленню контактів між покупцями і продавцями цінних паперів. Ринок цінних паперів поділяється на первинний і вторинний ринки.

Первинний ринок цінних паперів - це ринок перших і повторних емісій цінних паперів, на якому відбувається їх початкове розміщення серед інвесторів. Цінні папери (акції, облігації) розміщуються шляхом продажу їх емітентом первинним власникам через посередництво укладення угоди. Рішення про випуск приймають засновники акціонерного товариства з наступним затвердженням його на загальних зборах акціонерів. Визначаються мета випуску, види цінних паперів, номінальна вартість акцій, порядок розміщення, випуску тощо.

Вторинний ринок - це ринок, на якому відбувається купівля-продаж цінних паперів, випущених в обіг раніше. Покупці на вторинному ринку укладають угоди не з емітентом, а з новими власниками цінних паперів. На вторинному ринку андерайтери виступають у ролі брокерів, тобто зводять разом покупців і продавців, і в ролі принципалів, тобто скуповують і продають цінні папери з метою стабілізації цін. Вторинний ринок є основним ринком, оскільки саме на ньому відбуваються:

а) торгівля цінними паперами, випущеними в обіг раніш;

б) установлення курсу цінних паперів, тобто визначення тієї ринкової ціни, яка відображає всю наявну інформацію про конкретний цінний папір.

3. Емісійні операції банків. Поняття емісії цінних паперів та емісійної діяльності банків (сам)

Емісія цінних паперів — це встановлена в законодавчому порядку послідовність дій емітента з випуску й розміщення цінних паперів.

Комерційні банки України використовують емісію цінних паперів при створенні банку задля розширення його операцій, а також при формуванні ресурсів для своїх активних операцій. За рахунок випуску простих та привілейованих акцій відбувається утворення капіталу комерційних банків, які мають статус акціонерного товариства.

Перший випуск акцій банку повинен складатися виключно із простих акцій. Реєстрація та продаж банком-емітентом першого випуску акцій звільняється від оподаткування на операції з цінними паперами.

Усі випуски цінних паперів банками типу відкритого акціонерного товариства, незалежно від розміру випуску та кількості інвесторів, підлягають державній реєстрації у Міністерстві фінансів України. Таким чином підвищується відповідальність банків-емітентів перед покупцями цінних паперів та знижується ризик, пов'язаний із фінансовими зловживаннями та махінаціями.

Процес випуску акцій має такі етапи:

1. Прийняття рішення про емісію.
2. Випуск проспекту емісії, який готують спеціалісти банку, у проспекті визначаються вид акції, обсяг емісії, витрати на неї, тривалість. Проспект емісії під час першої емісії готується засновниками банку, під час наступних - Правлінням банку. Проспект емісії має надавати таку інформацію:

- характеристика емітента;
- органи управління банком та вищі посадові особи;
- опис ділової активності, діяльності емітента;
- інформація про емісію;
- фактори ризику.

3. Затвердження проспекту емісії Правлінням банку та його посвідчення незалежною аудиторською компанією.

4. Реєстрація проспекту емісії в Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку.

5. Публікація проспекту емісії в пресі.

6. Розміщення цінних паперів. Відбувається такими способами:

- вільний продаж;
- капіталізація власних коштів;
- обмін акцій попереднього випуску.

7. Реєстрація підсумків випуску.

8. Публікація підсумків емісії у пресі.

Випуск простих акцій дозволяє банку отримати додаткові кошти у безстрокове користування, збільшити капітал банку, що дає змогу нарощувати обсяг активних операцій. Якщо прибуток відсутній чи невеликий, то банк може не виплачувати дивіденди акціонерам. Однак випуск простих акцій має й свої недоліки:

- є дорогим джерелом, оскільки дивіденди виплачуються з прибутку;
- розмір дивідендів, як правило, вищий за процент, що виплачується кредиторам банку.

Випуск привілейованих акцій також має свої переваги і недоліки. До позитивних сторін належить:

- Зростання капіталу, а отже й розширення спектра активних операцій.
- Кошти отримуються у безстрокове користування.
- Немає загрози дійсним акціонерам щодо зменшення контролю над банком.

Та все ж випуск привілейованих акцій є дорогим джерелом, оскільки дивіденди по них бувають вищими за дивіденди по простих акціях. Згідно з Базельськими рекомендаціями привілейовані акції належать до додаткового капіталу, а в Україні вони, перебуваючи в складі статутного капіталу, належать до основного капіталу.

4. Інвестиційні операції банків з цінними паперами

Здійснюючи інвестиційну діяльність, тобто вкладаючи кошти в цінні папери, банки мають на меті насамперед отримання прибутку. На прибутковість інвестиційної діяльності банків впливають різні фактори: стан економіки, структура кредитно-фінансової системи, ступінь розвитку ринку цінних паперів, стан розробки законодавчо-нормативної бази, організація випуску й обігу цінних паперів, професіоналізм учасників фондового ринку, структура портфеля цінних паперів та їх диверсифікація.

Участь комерційних банків в інвестиційному бізнесі можна розглядати двояко. *Позитивними сторонами* в даному випадку можна вважати таке:

- допуск банків на фондовий ринок сприятиме конкуренції між його учасниками, що означає зменшення витрат емітентів та інвесторів;
- вкладення банком коштів у цінні папери диверсифікує його активи, що підвищує стабільність банку, а отже, й надійність збереження коштів вкладників;
- взаємопроникнення банківського та промислового капіталу покращує потік інформації, посилює конкурентоздатність банків та виробничого сектора. Володіючи акціями підприємства, банки отримують доступ до депозитів, а також мають вплив на підприємство у поверненості кредитів.

Недоліки участі комерційних банків в інвестиційному бізнесі:

- операції з цінними паперами є більш ризикованим видом діяльності, ніж банківська справа.
- збитки банків від зміни курсової вартості цінних паперів або невдалого їх розміщення при емісії цінних паперів можуть зашкодити інтересам банків, дестабілізувати банківську систему.
- наявність системи страхування депозитів зменшує самосвідомість банкірів.
- поєднання банківського та інвестиційного бізнесу здатне спричинити конфлікт інтересів між структурними підрозділами банку.
- занадто близькі відносини банку та підприємства внаслідок володіння банком пакетом акцій можуть спричинити ситуацію, коли в разі погіршення фінансового становища підприємства банк буде продовжувати його кредитування, щоб запобігти збиткам від зниження курсової вартості акцій.

Поняття банківського портфеля цінних паперів тісно пов'язане з поняттям інвестиційного

портфеля.

Інвестиційний портфель банку формується в результаті проведення інвестиційних операцій, під якими розуміють діяльність із вкладення грошових коштів банку на відносно тривалий період часу в цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств, колекції, дорогоцінні метали та інші об'єкти інвестування, ринкова вартість яких має здатність зростати і приносити власнику дохід у вигляді процентів, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів.

До складу інвестиційного портфеля банку входять як фінансові, так і реальні інвестиції. **Фінансові інвестиції** — це вкладення коштів у різноманітні фінансові інструменти, такі як цінні папери, депозити, цільові банківські вклади, паї, частки, вкладення в статутні фонди компаній. **Реальні інвестиції** — це вкладення коштів у матеріальні та нематеріальні активи. До матеріальних об'єктів інвестування належать: будинки, споруди, обладнання, дорогоцінні метали, колекції, інші товарно-матеріальні цінності. До цієї групи включаються інвестиції у відтворення й приріст основних та оборотних фондів, які здійснюються у формі капітальних вкладень.

З погляду тривалості періоду обігу всі цінні папери доцільно поділити на дві основні групи:

- інструменти грошового ринку — цінні папери з періодом обігу до року, характеризуються низькою дохідністю, низьким ризиком і високою ліквідністю;
- інструменти ринку капіталів, які мають строк погашення понад рік і в цілому характеризуються вищою дохідністю та підвищеною ризикованістю; ліквідність їх залежить від особливостей ринку.

Таким чином, лише вкладення в інструменти ринку капіталів можуть бути віднесені до інвестицій. Інвестиційна діяльність комерційних банків регламентується чинним законодавством, згідно з яким у більшості країн банки можуть здійснювати як фінансові, так і реальні інвестиції. За Законом України «Про банки і банківську діяльність» *інвестиційні операції комерційних банків* передбачають як придбання цінних паперів, так й інші напрями вкладання коштів, такі як інвестиції в нерухомість, інтелектуальні цінності, науково-технічну продукцію, майнові права.

Основною метою здійснення інвестиційної діяльності банку є одержання доходів у майбутньому в будь-якій формі: дивідендів, прибутків від зростання вартості придбаних активів, процентних виплат.

Джерелами формування коштів, які спрямовуються на придбання цінних паперів, є прибуток банку, залучені кошти клієнтів, що своїм цільовим призначенням мають придбання цінних паперів за дорученням клієнтів.

Напрямок подальшого використання цінних паперів залежить від джерела їх утворення.

- портфель інвестицій банку в цінні папери має формуватись за рахунок власних коштів банку;
- цінні папери для перепродажу мають купуватися за рахунок власних та залучених коштів;
- портфель цінних паперів, придбаних за дорученням клієнтів, має формуватись за рахунок коштів клієнтів.

При оцінці портфеля цінних паперів необхідно виходити з того, що інвестиційна політика банку може бути активною і пасивною.

Активний портфель зорієнтований на отримання основного доходу внаслідок операцій з цінними паперами на активному ринку.

Пасивний портфель зорієнтований на отримання доходу у формі процентів і дивідендів.

Розрізняють декілька типів портфельів цінних паперів:

- *портфелі росту орієнтовані на цінні папери*, курсова вартість яких зростає на фондовому ринку. Ціль таких портфельів полягає у збільшенні капіталу (добробуту) інвесторів;
- *портфелі доходу орієнтовані на цінні папери*, що забезпечують високу та стабільну доходність;
- *портфелі ризикованого капіталу* складаються переважно з цінних паперів молодих компаній або підприємств «агресивного» типу, що обрали стратегію розширення виробництва шляхом освоєння нових видів продукції;
- *збалансовані портфелі* є комбінацією паперів різного типу. Такий портфель може складатися як за рахунок ризикованих цінних паперів, так і тих, що забезпечують стабільний поточний дохід. Таким чином, цілі приросту капіталу і отримання високого доходу за умови мінімізації фінансового ризику бувають збалансованими;
- *спеціалізовані портфелі* орієнтовані на окрему групу цінних паперів (галузеву, регіональну тощо).

Головна мета в формуванні портфеля та визначенні його структури полягає в досягненні оптимальної комбінації між ризиком та доходом інвестора, чим вищий потенційний ризик несе цінний папір, тим більш високий потенційний дохід він повинен приносити, і навпаки.

Згідно з нормативних вимогами НБУ інвестиції банку в цінні папери для їх оцінки та відображення у бухгалтерському обліку класифікуються так:

- ✓ операції з цінними паперами в торговому портфелі Торговий портфель формується з боргових цінних паперів та акцій, придбаних банком для отримання прибутку від короткотермінових коливань ринкової ціни цих інструментів. Цінні папери в торговому портфелі підлягають переоцінці під час кожної зміни їхньої ринкової вартості;
- ✓ операції з цінними паперами в портфелі на продаж. Портфель на продаж формується з цінних паперів, які банк не має наміру тримати до настання дати їх погашення, а купує на короткі строки для подальшого продажу за умови настання сприятливої ринкової кон'юнктури чи виникнення потреби у грошових коштах. Цінні папери з портфеля на продаж можуть бути переведені до портфелю до погашення якщо зростає ймовірність того, що банк не зможе отримати всієї належної суми за борговими цінними паперами у разі настання строку сплати, то слід визнати зменшення корисності цінних паперів;
- ✓ операції з цінними паперами в портфелі до погашення. Портфель до погашення формується з боргових цінних паперів з фіксованими платежами та фіксованими строками погашення, які банк має намір та здатність утримувати до строку погашення для одержання процентних доходів. Цінні папери можуть бути переведені до портфелю на продаж, якщо їх тримати не доцільно в зв'язку зі зміною економічної ситуації.
- ✓ інвестиції в асоційовані та дочірні компанії. До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать пайові цінні папери емітентів, які відповідають визначенням асоційованої чи дочірньої компанії банку, за винятком тих цінних паперів, які придбані та утримуються банком виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

5. Посередницькі (комісійні, клієнтські) операції банків з цінними паперами (сам)

Усі посередницькі операції комерційних банків на фондовому ринку (а саме: андерайтинг, брокерські, депозитарні, реєстраційні, довірчі, розрахунково-клірингові та консалтингові операції) одночасно відносять до позабалансових і комісійних операцій банків, за якими банки отримують комісію, а також плату за обслуговування. Ці операції ще можна назвати професійною діяльністю учасника фондового ринку.

Часто всі ці послуги надаються в комплексі, за що банк отримує винагороду у вигляді комісії. Комісійні встановлюються в процентному відношенні до суми угоди. Окрім комісійної винагороди, банк може стягувати плату за обслуговування.

А) Андерайтинг – придбання цінних паперів нових випусків з метою подальшого розміщення на первинному ринку.

Емітенти цінних паперів (підприємства, фірми) звертаються з відповідним проханням у банки тому, що бажають використати їх технічні можливості з випуску і розміщення цінних паперів, ресурси банків, кваліфікацію працівників, та й інвестори більше довіряють банкам, аніж іншим акціонерним товариствам, отже, швидше купують випущені цінні папери.

Емісія цінних паперів здійснюється трьома етапами:

Підготовка емісії – функція консультанта

Приймання і викуп цінних паперів у емітента

Розміщення цінних паперів серед інвесторів

Банки-посередники одержують комісійну винагороду за розповсюдження цінних паперів із гарантією чи без гарантії викупу або прибуток від повного викупу, який визначається як різниця між ціною реалізації цінних паперів інвесторам і ціною, за якою вони їх купують в емітента.

Б) Банки виконують посередницькі функції в операціях з цінними паперами за рахунок і за дорученням клієнта. Але якщо дилер діє від свого імені й купує цінні папери, то брокер діє від імені й за рахунок свого клієнта. *Брокерські операції* можуть здійснюватися на підставі договору комісії і договору-доручення.

Брокерські операції за *договором комісії* здійснюються за рахунок клієнта, але від свого імені. Це називається комісійною угодою.

Брокерські операції на підставі *договору-доручення* передбачають доручення і за рахунок клієнта банку купити чи продати цінні папери від свого імені. Банк може придбані цінні папери як у перших осіб, так і зі свого портфеля.

В) Депозитарна діяльність

Операції з цінними паперами на фондовому ринку обов'язково повинні закінчуватися здійсненням розрахунків за ними, збереженням і подальшим їх обслуговуванням. В Україні створено Національну депозитарну систему, яка діє відповідно до Закону України "Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні", Положення про депозитарну діяльність Національного банку України і здійснює, відповідно, депозитарну, розрахунково-клірингову і реєстраційну діяльність.

Депозитарна діяльність - це надання послуг щодо зберігання (депонування) цінних паперів незалежно від форми їх випуску, відкриття та ведення рахунків у цінних паперах, обслуговування операцій на цих рахунках (включаючи кліринг та розрахунки за угодами щодо цінних паперів), обслуговування операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів.

Національна депозитарна система складається з двох рівнів.

Нижній рівень – це зберігачі, які ведуть рахунки власників цінних паперів (рахунки в цінних паперах), та реєстратори власників іменних цінних паперів. Зберігачами можуть бути банки, які мають дозвіл Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, узгоджений із Національним банком України на зберігання та обслуговування цінних паперів, і торговці цінними паперами. Реєстраторами є юридичні особи, які мають дозвіл на ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (зберігачі теж можуть вести такі реєстри, але тоді їм не дозволяється здійснювати будь-які операції з цінними паперами, реєстр власників, яких вони ведуть).

Верхній рівень – це Національний депозитарій України, що здійснює кодифікацію цінних паперів, стандартизацію депозитарного обліку та взаємодію з депозитаріями інших країн, депозитарій Національного банку України та Депозитарій Міжрегіонального фондового союзу, що ведуть рахунки в цінних паперах для зберігачів та здійснюють кліринг і розрахунки за угодами щодо цінних паперів.

6. Види ризиків при виконанні посередницьких операцій з цінними паперами

При проведенні комісійних операцій з цінними паперами важливо врахувати усі види ризиків, які лягають як на банк, так і на клієнта, з метою їх мінімізації. Брокерські операції здійснюються за дорученням і за рахунок комітента, а також відображаються на позабалансових рахунках банку (не змінюють підсумок балансу), що свідчить про те, що усі ризики цінних паперів лягають на клієнта. До таких ризиків можна віднести:

- *Кредитний ризик.* Пов'язаний з імовірністю того, що фінансові можливості емітента знизяться настільки, що він виявиться неспроможним виконати свої зобов'язання щодо сплати основного боргу та доходів від цінних паперів.
- *Ринковий ризик.* Впливає з того, що за непередбачуваних обставин на ринку цінних паперів або в економіці привабливість цінних паперів як об'єкта грошових вкладень може бути частково втрачена, внаслідок чого їх продаж стане можливим лише за умови великої знижки.
- *Процентний ризик.* Пов'язаний з тим, що зростання чи зниження процентних ставок негативно вплине на різницю між процентними доходами і процентними витратами. Наприклад, зростання процентних ставок веде до зниження ринкової ціни раніше емітованих зобов'язань.
- *Інфляційний ризик.* Імовірність того, що ціни на товари і послуги, що придбає банк, збільшаться або вартість активів банку буде зведена до нуля через зростання цін.

Основним методом зменшення ризику втрат є диверсифікація вкладень, коли капітал розподіляється між великою кількістю цінних паперів. При цьому цінні папери купуються різних видів, різних якостей, з різними термінами погашення. За допомогою диверсифікації неможливо повністю позбавитися ризику, але можна його зменшити.